

KÁNTÁS BALÁZS

A paradigmák fölé emelkedő költő, aki néven nevezi a *dolgokat*

Bíró József *Kisfontos* című verseskötényéről

Bíró József **KISFONTOS** című verseskötetében¹ is, a neoavantgárd tradícióját a mai napig konzekvensen reprezentáló költő. Tizennyolc tipográfiai izgalmas, öntörvényű versét a társadalmi elkötelezettségű költészet megújított, nélkülözhetetlen, s remélhetőleg az irodalmi kanonizációban a régi, kiérdemelt helyét ismét elnyerhető originális, autentikus versbeszéd jellemzi, uralja. Az új-avantgárd művészet – öntermészetéből adódóan – következetesen vállalja a leplezetlen szókimondást, az (aktuál)politikai anomáliákra való éles reflexiót, még akkor is, ha ezt látszólag burkolt, implicit formában teszi. Köztudottan így van ez az 1960-as / 1970-es évek óta, amikor az ilyen elhivatottságú költők megkezdtek működésüket, s a kádárista félkemény – (?) – diktatúra ellen fellépő művészekként, nyílt lázadásuk az értelmiségi véleményformálás egyik legerősebb platformjaként szolgált. Nem féltek kimondani, hogy a rendszer, amelyben birodalomnyi ember él, hazugságokon alapszik, s Magyarország gyarmati státusza ellenére kivételesnek mondhatott gulyáskommunizmus-jóléte kétségkívül vízió, miként a szabadsága szintűgy ócska illúzió. Ekkoriban megvoltak az ilyesfajta (költői) pörös kiállítás veszélyei, azonban Bíró József már pályája elején is bátran, következetesen felvállalta ezt az attitűdöt, nem törődve a következményekkel, miként ezt a mára immár részben eltávozott, vagy az éppenséggel még ma is köztünk élő, idősödő nemzedék java-szerzői tették, ellentétben az alkalmasint így-úgy, utólag egy igencsak érthetetlen-leegyszerűsítő, *spontán*-gesztussal a jelzett hagyományhoz megfontolatlanul, indokolhatatlanul hozzácsapott-csatolt alkotókkal.

Amennyiben megkíséreljük értelmezni a kötet címét, illetve a 18-ból 16 vers címének előtagjául szolgáló *kisfontos* műfajmegjelölést, úgy számos interpretációs lehetőség adódik. Egyrészt kínálkozik az ironikus olvasat, amely szerint a költő saját opusait látszólag degradálja, jelentéktelen színben tünteti fel, kifigurázva ezzel a váteszi szerepet, vagy legalábbis sejtetve, hogy pontosan tisztában van azzal, versművei jó esetben!, – maximum – *kissé* lehetnek bárki számára *fontos* szövegek, hiszen nem olyan korban élünk, amikor a

¹ Hivatkozott kiadás: BÍRÓ József, *Kisfontos*, Budapest, Hungarovox Kiadó, 2012.

költészet széleskörű hatást jegyezhet. Másrészt, ha elvonatkoztatunk a prekoncepcionálisan ironikus közelítéstől, a *kisfontos*, mint a költő által teremtett sajátos lírai műfaj, mutatis mutandis, olyan verseket jelöl, amelyek tömören, szentenciózusan, alkalmanként rejtjelesen, ám nem megoldhatatlanul-nehezen-dekódolhatóan juttatnak el mondandókat az olvasókhoz az **őket** körülvevő zord világról, felhívva a figyelmet az *összetevők* jól látható manipuláltságaira. A *kisfontos* megjelölés *kis*-előtagja magában hordozza azt az eshetőséget is, hogy a veretes költemények, a szerzői intenció ellenére sem feltétlenül lelik meg értő közönségüket. Bíró József versei tehát a palackposta elvéhez hasonlóan is működhetnek, ezen esetben a közlés és a közlés szándéka világos, s abszolút a véletlen függvénye, hogy a sors(á)ra bízott mondandó valaha is *célba* jut-e. A költő heroikus és határozott elszánással vállalja a meg-nem-értettség, de akár a félreértettség kockázatát is, különösen azáltal, hogy kora irodalmi trendjeit, pillanatnyi divatjait nem veszi figyelembe, hanem ezeken felülemelkedve kimondja a durva, kendőzetlen igazságot arról, amiről változhatatlan természeténél fogva nem hallgathat, nevének nevezi a dolgokat, melyeket vallott missziójától vezéreltetve néven kell neveznie. *Kisfontosai* a szomorú tényeket sokoldalúan prezentáló textusok, szembehelyezkednek mindennemű mellébeszéléssel, álcázással, maszkírozással, kódosítással, kérlelhetetlenségük sokak számára kínos, kellemetlen, kényelmetlen lehet.

A megszólított(ak) nem okvetlenül az *általános* olvasó(k), hanem többnyire az a személy vagy azok a személyek, akik a szennyes elfedésén, a hamisság, az álságosság fenntartásán, önző-önös érdekeik mások kárára történő érvényesítésén munkálkodtak, munkálkodnak a mai napig. Így tehát, az inkriminált szövegek bizonyos, konkrétan ugyan meg nem nevezett, de a költő által körvonalazott *perszónák* számára is igencsak *fontosnak* bizonyulhatnak, ezáltal pedig lehetetlen megkerülni őket. E *kisfontosak* éppen ezért nem pusztán fikcionális szövegek, miként a kortárs magyar líra nagyja, hanem minden *ízükben* a valóságról referálnak, némely szöveghelyeken az önéletrajzi motívumoktól sem mentes módon.

A **KISFONTOS** című verseskötet póre-fesztelenséggel beszél az egy-párti múlt diktatúrájáról, rávilágítva annak iszonytató borzalmaira, valamint az elhivatott értelmiségi, a gondolkodó-véleményformáló ember / művész – per definitionem – elnyomatásáról, megaláztatásairól.

Aki nem hitt a rendszer ideológiájában, haszonelvi alapon megalkuvóvá nullázhatta magát, a tanúságtevő költő azonban szívós következetességgel ellenáll(t) a mézesmadzagos csábításnak. **ÉGZENGÉSTŐL – ÉGZENGÉSIG** című, vízesésszerűen zuhogó, hosszan áradó nyitóversének alábbi fragmentuma a korszak részbeni katalógusát adja:

„ – csengőfrászoskonceptióspere**PIÓKERIGNÁC**os –
 ... – **ÁVH**osdisinternálásos**REF**es – ...
 – kulákkányilvánításospadláslesöpréssverésselist**tsz**beeröltetéses –
 ... – arccalvasútfelésnagyoktóberisrecskikényszermunkatáboros – ...
 – **1956**os – (, ellen ’) – forradalmárkivégzőséletfogytiglanosdis –
 ... – békekölcsönösháromévestervesötévestervestársbérletesítésesszénutalványos – ...
 – **A. B. SABIN**cseppes**IKKA**segélycsomagoskisdobosos –
 ... – háborúsveteránpartizánnáminősítettekfelkutatós**MHSZ**versenyos – ...
 – őrsinaplótíróúttörőpajtásoknakvöröscsepelesélménybeszámolás –
 ... – faliújságosgyűjtsdapapírtésafémet**MÉH**telepmozgalmáros – ...”

A költő nem csupán archivál-émlékezik, inkább jelenvalóvá teszi mindazt, ami a kollektív emlékezetben *lakván* homályosul. Bíró József minden kétséget kizáróan nagyszerű auktor, aki a neoavantgárd költészet eszköztárával professzionálisan bánik, kényes az árnyalatok bemutatására, a tradíció életben tartására, sőt, látványosan meghaladja a sokak által elavultnak tartott hagyományt.

Bár a **KISFONTOS**-kötetben kevésbé mutatkozik, ám megemlíthetjük, hogy költészetében jókora helyet foglalnak el az ázsiai irodalmi műfajok, nevezetesen – többek között – a haiku, s annak magyar szellemi talajba plántált, az avantgárd eszközeivel életesített egyedi változatai. Ezt **ASIA**, **KADO** és **MUKKEUM SI** című korábbi kötetei példázzák. Szerzőnk a történelmi távlatból lassan átsiklik az aktuálpolitika kissé rázósabb mezsgyéjére. Íme, a **KISFONTOSAMINDENKORIHATALMIELITEKNEK** című esszencia. – (A főszövegben a magánhangzók helyén hiátusokat hagyó, a címet a tartalomjegyzékben feloldó vers. Amúgy ez a *sifírozó* metódus a kötet egészen végighúzódik.) –

KISFONTOSAM ND NK R H T LM L T KN K

————— (!) FIGYELEM — (!) — FIGYELEM (!) —————

aposztrophé

... e – rős't ... vi – gyáz – za – ... (!) ...

- ... ha már ... könnye is ... kifogy ... -

: ma – ... – hol – nap ... : öl – ni ... (!)

Tehát e haiku immár nem a történelmi múltat kutatja, hanem a mai közállapotainkra reflektál. A közbeszéd poétikai eszközökkel történő magas-irodalomba emelése, a régtől felvállalt és megingathatatlan küldetésstudatról tesz bizonyosságot.

A **KISFONTOS** verseit tovább olvasva még inkább konkretizálódik az avantgárd lírai eszköztár által kódolt költői közlés, s szembesülhetünk azzal, hogy itt nem csupán valamiféle pillanat-érvényű megállapításokkal van dolgunk. Bíró József költészetében meghatározó módon jelenvaló a gyökeres magyarság-identitás, a hazája iránti kiolthatatlan szeretet, s a szülőföld gyászos sorsa miatt érzett mardosó fájdalom, miként arról további munkái mellett, a **KISFONTOSAZIDENTITÁSRÓL** minimalista, mágikus, s egyúttal a végletekig szókimondó költeménye is tanúskodik:

KISFONTOSAZ IDENTITÁSRÓL

— ceruzával lejegyzett kéziratból — 2004 székelyteljes decemberéből —

MAGYARUL
GONDOLKODOM
MAGYARUL
ÁLMODOM
MAGYARUL
IMÁDKOZOM

m i v e l h o g y
M Á R
FOGANTATÁSOM
PILLANATÁBAN
MAGYARRÁ
MÁRCIUSODTAM

(nemzetbiztonsági kockázat ... **maradtam**)

S itt kristályosodik ki a **KISFONTOS** összetett, kellő alaposággal történő olvasása esetén félremagyarázhatatlan üzenete: nem engedhetjük meg magunknak, hogy a gyászos történelmi időkre, majd a magát kommunistának / szocialistának aposztrofáló diktatúra borzalmaira ne

emlékezzünk, mert a diktatúra ethosza él, korántsem sorvadt el. Bíró József nem rejti véka alá szkepticizmusát, nem igazán hisz ama jelenség valódiságában, amit ma *rendszerelváltás* névvel illetünk. A megszálló Szovjetunió összeomlását követően újfajta uralom következett el, a globalizáció mindenhatósága, a *megzabolázhatatlan* vadkapitalizmus, s ezzel a manipulált pénzdiktatúra. Hiába a *levegősebb* szólásszabadság, az intézményesítetten-önjáró elnyomásnál bizonyos szempontból rosszabb az olyan szisztéma, ahol a véleményformáló, s írig-ellenzéki művész szavait immár *leírják*, mondandói érzékelhetően nem parancsolnak tekintélyt. A költő saját *bevallása* szerint *nemzetbiztonsági ... kockázat ... maradt*, ez azonban nem abban nyilvánul meg, hogy mindennap(i) zaklatás(ok)nak, – üldözésnek lenne kitéve. A kihizlalt kapitalisták - (!) - és a váltást túlélte, a vadonatúj rend kihívásaihoz gyorsan alkalmazkodó volt-lelt-politikai-elit, már árnyaltabban „szabadul meg” a renitens költőtől; egyszerűen nem vesz róla tudomást, oly módon szorítja háttérbe, hozza lehetetlen helyzetbe, hogy akár az az illúziónk adódhat: már nem is létezik **AZ**, aki kritikával illetné a regnáló rendszert, nincs is már kit megfélemlíteni, hiszen **AZ** az ember, **AKI** a szélmalomharcot felvállalta, felvállalná, *nincs többé*. Persze olyasvalakire, aki *nemzetbiztonsági ... kockázat ... maradt*, megszokásból továbbra is figyelnek *odafentről*, mivel a leírt / a kimondott szónak minden érában ereje van. Életével, személyes szabadságával már nem kell fizetnie, a mártír-szerepet megvonják tőle, ám a rafinált fogásokkal tetézt *eljelentéktelenítés* akár tragikusabb, mintha valamilyen kézzelfoghatóbb, a polgárok számára is látható módszerrel hallgattatná el.

A kortárs magyar, valamint a közép-európai / kelet-európai államok közállapotaira való explicit reflexiókon túl, a kötet egy ponton megint az egyetemesség, az összemberiségért aggódó, - *a mindenkiért felelős vagyok* - megrendítően hiteles költeményeit adja.

Példaként álljon ehelyütt a **KISFONTOSAVÁRHATÓRÓL**, szenzitív, látszólag *szellős poétikával működtetett*, ám ólomnehéz, szentenciózusan-összegzőn fogalmazó verse:

KISFONTOSA V RH T R L

afelkentaligarchákrasszistaglobalizátorok alap – ideológiájának

- (*üdvprakticitások jegyében ... véghezviendő*) -

tisztán – tetten – érhető – célja semmi más ...

: mint ... : **az** ... : **EM BER IR TÁS**

amennyiben eme 'fontolt – okkal – kénytetett – terv
 pompázatosan – kivirágzik ... smegtermimérgezőgyümölcsseit ...
 : a kék bolygó legkiszolgáltatottabbnépeinekésésésésésés
 to tá lis ... : ho lo ca ust ja le szen

A vizuális formájában töredeztetett, ám hangosan felolvasva nagyon is gördülékeny és exigens vers-szentencia szerint, az immár megbomlott világ berendezkedése inhumánus, az emberiség - vagy legalábbis kivételezett pozícióban lévő rétegeinek - mérhetetlen kapzsisága, profitéhsége, felelőtlensége előbb, mint utóbb, az emberi faj önfelszámolásához, önmegsemmisítéséhez vezet. A szigorú társadalomkritika és a politikakritika itt immár civilizációkritikává emelkedik, rávilágítva a tényre, hogy a mindenhatónak képzelt *fennálló* nem csupán itt Magyarországon és a régióban, a kontinensen tévelyedett, illetve torzult el alapjaiban, hanem bizonyossággal kimondható: mi halandók már hosszú ideje *ássuk sírunkat*. A megállíthatatlannak mutakozó hedonizmusunkért, a Föld, mértéket nem ismerő, hajsolt kizsigereléséért a holnappal, az egészen közeli jövő el-nem-jövetelével fizetünk. Attól persze, hogy Bíró József költészete eljut a civilizációkritikai lírai kinyilatkoztatás szintjére, természetesen nem szakad el a *konkrétabban megélhető* problémák markáns bírálattól sem.

A **KISFONTOSAFÁJÓCSALÓDÁSOKRÓL** című vers – azokhoz szól, akikben a költő *mindmáig hitt* – nem egyéb, mint egy szabályos szonett, melyet a szerző végig kipontozott. *Szövege* rekonstrukcióját az olvasóra bízta. Csupán a kulcsszó, a szonett utolsó szava íratik le: „ **elárultatok** – (!) – ”. Itt akár, az utóbbi *uszkve* hatvanöt év vitatott, rendezetlen kérdései is végiggondolásra kerülhetnek: példának okáért, a netalántán, a diktatúrákkal aktívan-passzívan kollaboráló értelmiségiek „ üdvös ” tevékenysége, *etc* . A költő nem nevezi néven **AZOKAT**, akik elárulták, és ezzel, a fentebb idézett egyetlen szóval, az ügynöki jelentésekhez hasonlóan

titkosított versen keresztül, - a zárszó **kiemelésével** mindenképpen - felelősségre vonja, megszólítja **ŐKET**, ha másként nem megy, hát a lelkiismeretükhöz apellál. Posztmodernnek titulált korunkban mindenképpen nagyrabecsülésre méltó kurázi, elszánt, kivételes költői vállalkozás az ilyen tematikájú verseket nagy nyilvánosság elé vinni.

A **KISFONTOSDEHUMANIZÁCIÓIIK** című költemény tanúsága szerint, a minket körülvevő világ, ad absurdum az immár feldühödött, az emberiséget ordas-bűnei miatt végleg elhagyó Isten üzenete az ember számára egyszerű, profán, ugyanakkor a lehető legsúlyosabb: „ **PUSZTULJON HÁT ... !** ”. E (vég)ítélet kizárólag egyképpen értelmezhető, legutolsó intés, hogy léte feltételeinek módszeres felszámolása helyett, amíg még nem késő, tegyen

hathatós, határozott lépéseket, s rögvest kezdjen hozzá az életet okosan szolgáló változtatások munkálataihoz, ez esetben talán lehetséges a bűnbocsánat. - NAGY VERS ! -

A kötet utolsó, a szerző által **a mindenkori besúgó(já)nak** ajánlott opusa, az **ISZONY**. Ezúttal a költő a humán-közösség egyszerű részeseként deklarál, megfogalmazván masszív véleményét:

ISZONY

— allegro ma non troppo —

(- a mindenkori besúgó (m) nak ajánlom -)

... 'minthogy ... már tiprattad ...
reves ... glóriádat ——— :
növezz ... a ... mennyboltig
... teketóriákat ! : ——— :

... hiszen ... jó'nek még ... új ...
s majd' újabb kurzusok ——— :
„ nyelved' ” — tapétázni ...
: ——— : jutnak ... obulusok !

Az idők, a „ kurzusok ” változnak, az emberi természet, s vele párhuzamosan az emberfia megalkuvásai, becstelenségei azonban úgy tűnik, velünk maradnak. Az intranzigens költő nem tehet mást, mint szavai erejével ellenáll: *mindennek* / *mindenkinek*, – *ami* / *aki* a humanista értékrend ellen prédikál, azzal szembeszegül s megkísérli az ugrásra kész szörnyet cselekvésre ösztökélni. Nemkülönben itt is felvetődik a máig lezáratlan ügynökkérdés, ám a vers értelmezési horizontja ennél jóval tágasabb. A költő sorsa adott, szükségszerű a bukás, hogy együtt haljon / távozzon az elgyötört, a rezsim által tudatosan, célzottan eltiportakkal. De eme exitus, a permanens lázadás intenzitása által, erkölcsi értelemben felmagasztosul.

A **KISFONTOS** – kötet azért **is** mutat túl mind a neoavantgárd irodalomtörténeti paradigmáján, mind pedig a közéleti-képviselői költészet műfaji korlátain, mert nem csupán a már megélt időszakok dokumentumértékű lenyomata, avagy a kétes jóslások ellenében, azok

mellőzésével, a racionalitás jegyében előrelátható holnap nyilvánvaló problémáira történő költői reflexiók gyűjteménye. Bíró József számára ez a speciális poetica licentia eszközként szolgál, a tipográfiai igencsak sokszínű technikák, a több helyütt fellelhető elliptikus szerkesztésmód, a látszólagos rejtjelezések fontossága, funkcionalitása látnivaló, egyértelmű, – azonban a hangsúly a kikerülhetetlen tudatáson van, s korántsem az a leglényegesebb kérdés, mely irodalomtörténeti paradigmába illeszthető-illesztendő a költő s életműve. Erővel, életigazságokkal teli versei nem csak emlékeznek-emlékeztetnek, dokumentálnak; ennél jóval többet tesznek. Hivatottan, érvényesen szólalnak MINDÜK helyett, akik nem tudhatnak a maguk érdekében szólni. Ezért aztán Bíró József lírájára pontatlan meghatározás a képviselési költészet. A költő nem csupáncsak *képviseli* „**AZOKAT**” - (!) -. A képviselés – nota bene – alá-fölérendeltségi viszonyt feltételez. Viszont a **KISFONTOS** alkotója ezen a mintán magától értetődően, könnyed egyszerűséggel, természetességgel túllép, ez adja a kötet megkérdőjelezhetetlen becsét. A költő nem a sokaság felett áll, *nem képviseli* őket, mint valamiféle (ki) választott tisztségviselő, hanem közéjük áll-sorol, s ha úgy kívánja a helyzet, póztalan, teljes odaadással a helyükbe lép. Nem hezitál, nem *méricskél*, nem taktikázik, nem latolgat privát szempontokat. Határozott. A politikai-költészet definíció pedig ugyancsak nem helytálló a **KISFONTOS** esetében, merthogy a szerző kellő bölcsességgel, méltósággal, elegánsan kerüli ki a preferenciális, ajánlott direktívák, ideológiák posványát.

Paradox módon, a politikák felett álló politikai költészet ez. Bíró József kortárs lírikusaink egyen-mezőnyéből kiemelkedő költő, oldalak felett álló humanista alkotó, aki az adódó embertelenségek idejében, s egyebekkor szintúgy, látszólagos szkepticizmusa ellenére, hisz az egyetemes erkölcsi értékekben. Pontosan tudja, s kíméletlenül le is írja, hogy az egyén, teremtett-természetéből adódóan, óhatatlanul esendő. Ostoroz, korhol, egyszerre profetikus váteszköltő, a megnyomorított-szenvedő tömegekkel sorsközösséget vállaló plebejus, s adott esetben, szükségképpen, ha a tisztesség úgy kívánja, proletárköltő is egy személyben.

Kíméletlensége, félelmet, alkuvást nem ismerő szókimondása ellenére, versei mélyén ott munkál az embertársai iránti mérhetetlen szeretet, mely a **KISFONTOS** tizennyolc versét elolvasva, minden megénekelt szörnyűség, borzalom, minden pontosan nevén nevezett silányság(unk) ellenére, reményt adhat a humán értékek továbbörökítésére egy olyan korban, amikor nem divat hinni a pénz mindenható hatalmán kívül immár szinte semmiben.

(Azt már csupán *apró* ráadásként, mintegy adalékként, ám mindazonáltal nem melleleg jegyzem meg, hogy Bíró József az utóbbi huszonöt esztendőben haikui, vizuális-költészeti munkái révén és performance-művészként is világhírnévre tett szert.)

